

Kristocentričnost oltara

Zoričić, Paško

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:222:443617>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)
[University of Zagreb](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET**

**ZAVRŠNI RAD
KRISTOCENTRIČNOST OLTARA
PAŠKO ZORIČIĆ**

Zagreb, rujan 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
INSTITUT RELIGIJSKIH ZNANOSTI
STUDIJ RELIGIJSKE PEDAGOGIJE I KATEHETIKE

ZAVRŠNI RAD
KRISTOCENTRIČNOST OLTARA
PAŠKO ZORIČIĆ

MENTOR: Prof. dr. sc. Ivan Karlić

KOMENTOR: Dr. sc. Milan Dančuo

Zagreb, rujan 2024.

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Izjavljujem da je moj završni rad „**Kristocentričnost oltara**“ izvorni rezultat mojeg rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada

U Zagrebu, 20. rujna 2024.

(vlastoručni potpis studenta)

Kristocentričnost oltara

Sažetak

Kristocentričnost je teološko obilježje koje označava položaj Isusa Krista u povijesti stvaranja i spasenja, a utjelovljeno je u liturgijskoj arhitekturi u samom oltaru-žrtveniku. U prošlosti su se prvotno žrtvenici gradili na mjestima gdje se objavio Bog te su na taj način bili spomenici Božje naklonosti. Nakon objave, smrti i uskrsnuća Isus Krista javljaju se prve kršćanske zajednice koje su se na molitvu okupljale oko stola u obiteljskim kućama, a istovremeno su sudjelovali u tradicionalnim židovskim obredima u hramovima. Od Milanskog edikta 313. godine počinje gradnja prvih starokršćanskih bazilika, koje su bile građene po uzoru na židovske i poganske građevine te to se smatra početkom povijesti kršćanske liturgijske arhitekture. Dok su hramovi bili orijentirani prema jeruzalemskom hramu, crkve bivaju orijentirane prema istoku, mjestu gdje sunce izlazi, što označava iščekivanje Kristova ponovnog dolaska. Gradi se jedan oltar jer je jedan Krist, a sami oltar je istovremeno žrtvenik, jer simbolizira Kristovu žrtvu, i stol Gospodnji, jer poziva okupljenu zajednicu na Gozbu. Oltar je sami Krist, a to je pokazano u obredu posvete crkve gdje se pri mazanju oltara svetim uljem (krizmom) označava da je to Krist – Pomazanik Božji. Oltar se nalazi u središtu crkve te na taj način poziva okupljenu zajednicu da bude okupljena oko oltara, kao što su apostoli bili okupljeni oko Krista. Dok je prije II. Vatikanskog koncila svećenik također gledao prema oltaru, danas je okrenut prema narodu jer on simbolizira Krista, te kao Krist, zajedno s okupljenom zajednicom slavi spomenčin svoje pobjedne žrtve i na taj način ostvaruje djelo spasenja.

Ključne riječi: oltar, žrtvenik, Krist, prve kršćanske zajednice, oltar u liturgiji

Christocentricity of the altar

Summary

Christocentricity is a theological feature that marks the position of Jesus Christ in the history of creation and salvation, and it is shown in liturgical architecture in the altar. In the past, altars were originally built at the places where God was revealed. They were monuments of God's sympathy and presence. After the announcement, death and resurrection of Jesus Christ, the first Christian communities appeared. They gathered for common prayer around the table in family houses and they also participated in traditional Jewish prayers in temples. From the Edict of Milan in 313, the construction of the first paleo-Christian basilicas began, which were modeled after Jewish and pagan architecture. This is considered the beginning of the history of Christian liturgical architecture. While the temples were oriented towards the Jerusalem temple, the churches are oriented towards the east, where the sun rises, which signifies the anticipation of Christ's return. In the church, one altar is built because there is one Christ. It symbolizes Christ's sacrifice, and the Lord's table, because it invites the gathered community to the Feast. The altar is Christ himself, and this is shown in the rite of consecration of the church, where when the altar is anointed with holy oil (chrism), it is indicated that it is Christ - the Anointed One of God. The altar is located in the center of the church and thus invites the gathered community to be gathered around the altar, just as the apostles were gathered around Christ. While before the Second Vatican Council the priest also looked towards the altar, today he is facing the people because he symbolizes Christ. As Christ he celebrates the memorial act of his victorious sacrifice with the gathered community and in this way realizes Christ's work of salvation.

Key words: altar, sacrificial altar, Christ, first Christian communities, altar in the liturgy

SADRŽAJ

UVOD	1
1. OLTAR TIJEKOM POVIJESTI CRKVE	2
<i>1.1. Oltar kao žrtvenik</i>	2
<i>1.2. Početci povijesti kršćanske liturgijske arhitekture</i>	3
<i>1.3. Oltar prvih kršćanskih zajednica</i>	5
2. OLTAR U ARHITEKTURI I EUHARISTIJI	8
<i>2.1. Liturgijska arhitektura i položaj oltara u prvom tisućljeću</i>	8
2.1.1. Razvoj liturgijskog prostora u bazilikama.....	8
2.1.2. Položaj i gradnja oltara	9
<i>2.2. Obred posvete oltara prema Rimskom pontifikalu</i>	11
<i>2.3. Oltar u Euharistiji</i>	12
2.3.1. Oltar u ulaznom obredu	13
2.3.2. Oltar u liturgiji riječi.....	14
2.3.3. Oltar u euharistijskoj liturgiji	14
2.3.4. Oltar u završnim obredima	15
3. OLTAR NAKON II. VATIKANSKOG KONCILIA	16
<i>3.1. Okrenutost svećenika i položaj oltara</i>	16
<i>3.2. Oltar u euharistiji</i>	17
<i>3.3. Krist kao oltar</i>	18
ZAKLJUČAK	21
BIBLIOGRAFIJA	22

UVOD

Kristocentričnost je teološko obilježje koje označava položaj Isusa Krista u povijesti stvaranja i spasenja (*lat. Christus + v. centar*). Ime *Isus* (hebr. *Bog spasava*) označava identitet i poslanje. Bog ne spašava samo Izrael iz “ropstva” (*Pnz 5, 6*), već svoj narod želi spasiti i od grijeha (*Mt 1, 21*), a svoj naum spasenja dovršava utjelovljenjem u osobi svoga Sina, Isusa Krista. S obzirom da je grijeh kršenje Božjih zapovjedi, odnosno uvreda nanešena Bogu¹, onda jedino je Bog taj koji ga može oprostiti.

Trebamo na prvo mjesto staviti unutrašnjost crkve jer je ona arhitektonski prepisuje odražavanju otajstva Crkve – Božjeg naroda. Izgraditi crkvu-građevinu (‘iz kamena’) izražava neku vrstu ukorjenjenja Crkve -zajednice (‘od osoba oživljenih Duhom’) na mjestu koje zahtjeva razlikovanje i specifičnost zajednice kojoj je ta crkva namijenjena.²

U liturgijskom uređenju današnje crkve je jedan oltar kako bi se označio jedan Spasitelj Isus Krist i jedna Euharistija Crkve³. Oltar se nalazi na središnjem mjestu u crkvi, ali ujedno označava središte žive, okupljene zajednice. Rimski Pontifikal navodi dvije dimenzije oltara, a to je da je oltar simbol živog Krista oko kojeg se zajednica okuplja i da je to stol-žrtvenik koji vjernike hrani Životom. “I Riječ tijelom postala.” temeljnica je u Božjoj prisutnosti među ljudima.⁴

¹ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 2016., br. 1850 (dalje: KKC).

² Usp. Ivan ŠAŠKO, *Per signa sensibilia. Liturgijski simbolički govor*, Zagreb, 2004., 251.

³ Usp. Branimir NOVOKMET, Oltar (13. X. 2008.), u: <https://www.fra3.net/teologija-i-duhovnost/oltar-198> (8. IX. 2024.).

⁴ Usp. Ivan ŠAŠKO, *Per signa sensibilia. Liturgijski simbolički govor*, 252.

1. OLTAR TIJEKOM POVIJESTI CRKVE

1.1. Oltar kao žrtvenik

U prošlosti su Židovi i pogani gradili oltare kako bi žrtvovali životinje i biljne prinose. Promišljanje o poganskom oltaru kako bi se objasnio kršćanski oltar nije dovoljno, jer kršćanski oltar obuhvaća duhovno štovanje kao odgovor na Božji dolazak i Božju Riječ. Tako Isus rastjeruje trgovce u Hramu, kako bi Hram postao kuća molitve i slušanja Riječi Božje koja će se provoditi u djelo: „Nosite to odavde i ne činite od kuće Oca mojega kuću trgovačku.' Prisetiše se njegovu učenici da je pisano: Izjeda me revnost za Dom tvoj“ (*Iv* 2, 16-17), čime želi staviti naglasak na Božje, a ne na ljudsko.

Oduvijek je postojala u čovjeku čežnja da odaje čast Bogu ili bogovima, da stupi u odnos s Bogom, održi zajedništvo s Bogom i obnovi prekinuto jedinstvo s njim. Zbog važnosti tog čina, nije bilo moguće stavljati žrtve koje su se prinobile bogovima na tlo pa su se krenuli graditi stolovi-žrtvenici. Pojam žrtvenika tumači latinska riječ *altare* (oltar) koja se mora razumjeti uz glagol *adolere*, što znači spaliti (žrtvene prinose, darove božanstvu). Sami žrtvenik, koji je obično u to vrijeme bio od kamena, jednako kao i danas, služi kao podloga da sve ono što je prineseno bude uzdignuto božanstvu.⁵

U početku, žrtvenik nije bio mjesto gdje su se samo prinobile žrtve, već su se žrtvenici gradili tamo gdje se objavljavao Bog te je žrtvenik bio spomenik Božje naklonosti.⁶ Tako, početak spominjanja oltara u Starom Zavjetu kreće kod praoca Abrahama: „Jahve se javi Abram i reče: 'Tvome ću potomstvu dati ovu zemlju.' Abram tu podigne žrtvenik Jahvi koji mu se objavio. Odatle prijeđe u brdoviti kraj, na istok od Betela. Svoj šator postavi između Betela na zapadu i Aja na istoku. Ondje podigne žrtvenik Jahvi i zazva ime Jahvino“ (*Post* 12, 7-8).

Stari Zavjet spominje gradnju žrtvenika od zemlje i kamena: „Načini mi žrtvenik od zemlje i na njemu mi prinosi svoje žrtve paljenice i žrtve pričesnice, svoju sitnu i svoju krupnu stoku. Na svakome mjestu koje odredim da se moje ime spominje ja ću doći k tebi da te blagoslovim. Ako mi budeš gradio kameni žrtvenik, nemoj ga graditi od klesanog kamena, jer čim na nj spustiš svoje dljetu, oskvrnut ćeš ga. Ne ulazi na moj žrtvenik po stepenicama, da se ne pokaže na njemu golotinja tvoja“ (*Izl* 20, 22-26), te

⁵ Usp. Mario KOPJAR, Oltar – stol vazmene žrtve i gozbe, u: *Živo vrelo*, 40 (2023.) 8, 2.

⁶ Usp. *Isto*, 2.

drveta: „Pred Svetištem nešto kao žrtvenik od drveta: tri lakta visok, dva lakta dugačak i dva lakta širok. Uglovi mu, podnožje i stranice bijahu od drveta. I čovjek mi reče: 'Evo stola koji je pred licem Jahvinim'“ (Ez 41, 22).⁷

U jeruzalemskom hramu su postojali različiti žrtvenici (za žrtve paljenice, žrtvenik za tamjan i za prinos kruha te žrtvenik na kojem je bio Kovčeg saveza). Te žrtvenike je moguće povezati s današnjim oltarom: jer Jaganjac Božji je taj koji se žrtvuje na oltaru, a oltar je ujedno stol s prinosom euharistijskog kruha. Također, oltar je žrtvenik mirisa, na kojem se pali tamjan. Na kraju, kako je žrtvenik podupirao Kovčeg saveza, tako je i oltar u pretkoncilsko doba podupirao svetohranište.⁸

Žrtvenik često ima negativno značenje jer podsjeća na poganske žrtve ili na žrtve 'starog saveza' koje Krist svojim dolaskom, smrću i uskrsnućem dokida. Krist je jedina žrtva za grijeh čovjeka. Radi tog Kristovog čina ljubavi, iako je Krist ubijen, oltar nema simboliku stratišta, već se Kristova žrtva sakramentalno uprisutnjuje u događajima na oltaru. Oltar bi trebao biti žrtvenik pobjede jer Kristova krv je oprala grijehe ljudi, a muka, smrt i uskrsnuće zajedno čine Kristovo trodijelno pashalno otajstvo.⁹

1.2. Početci povijesti kršćanske liturgijske arhitekture

Analizirajući obilježja grčko-rimskih politeističkih hramova, može se uvidjeti da se prisutnost božanstva označava određenim mjestom ili položajem u građevini. To mjesto je 'sveto mjesto' za koje se veže prisutnost božanstva. U doba Grčke, hram sa *celom*, središnjom prostorijom u kojoj se čuvala statua božanstva, bio je najsvetiji dio hrama u koji vjernici nisu mogli pristupiti, a svećenici su bili posrednici između božanstva i ljudi.¹⁰

Za razliku od poganskih religija, u židovstvu je arhitektura sinagoga imala odraz početka dijaloga između Boga i čovjeka, što će se kasnije vidjeti i u kršćanskoj arhitekturi.¹¹ U židovstvu su postojala dva tipa građevina. Jedan je hram u Jeruzalemu, koji preuzima značajke politeističkih svetišta, a to je da u najsvetiji dio hrama (Svetinja nad svetinjama) može ući samo Veliki svećenik, a vjernici mogu pristupiti u predprostor

⁷ Usp. *Isto*, 3.

⁸ Usp. *Isto*, 3.

⁹ Usp. Branimir NOVOKMET, Oltar (8. IX. 2024.).

¹⁰ Usp. Zorana SOKOL GOJNIK – Ante CRNČEVIĆ – Mladen OBAD-ŠĆITAROCI, Utjecaji na preobrazbu kršćanske liturgijske arhitekture do 20. stoljeća, u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 19 (2011.) 2(42), 284.

¹¹ Usp. Joseph RATZINGER, *Duh liturgije*, Split, 2015., 60-82.

gdje se nalazi oltar za prinošenje žrtava. Drugo su sinagoge gdje su se židovske zajednice sastajale na molitvu i čitanje Svetog pisma, gdje je jedini znak Božje prisutnosti bio stol za čitanje Svetog pisma.¹² U sinagogi je, uz ostale rituale, postojalo i zajedničko blagovanje, koje je uključivalo lomljenje kruha, blagoslov hrane i vina te zajedničko jelo¹³, što je bilo vezano uz Posljednju večeru. No pojava i smrt Isusa Krista preobražava i dopunjuje židovstvo.

Nakon Isusove smrti, zajednica koju je utemeljio se počela okupljati u njegovo ime. Kršćanska zajednica započet će okupljanje oko Božje riječi, lomiti će i blagovati kruh u spomen na Posljednju večeru i uskrslog Krista te tim činom uprisutnjavati Krista slaveći Euharistiju.¹⁴ Stvarna Kristova prisutnost u lomljenju kruha i vinu, te zajednica koja se okuplja u Kristovo ime, ruši koncept židovskog hrama i nepristupačne Svetinje nad svetinjama. To se smatra trenutkom početka povijesti kršćanske liturgijske arhitekture, gdje se od koncepta sinagoge preuzima čitanje Božje riječi i njezino tumačenje, a koncept hrama dobiva svoj vrhunac u zajedničkom činu Euharistije u kojoj je Bog uvijek prisutan.¹⁵

U novoj tradiciji nije bilo nužno određeno mjesto za molitvu i slavljenje Boga, stoga su se prve kršćanske zajednice okupljale u obiteljskim domovima ili katakombama. Grč. *ecclesia* – ne označava u početku crkvu kao građevinu, već okupljenu zajednicu. Također, prve kršćanske zajednice su se počela okupljati u vrijeme prigušene vjere. Tek s Milanskim ediktom 313. godine, kršćanstvo postaje slobodna religija te počinje razvoj kršćanske arhitekture. U četvrtom stoljeću se javljaju prve starokršćanske crkve koje su bile kršćanizirani tipovi židovskih sinagoga i profane arhitekture.¹⁶

Te crkve, više poput bazilika, su bile malih dimenzija, orijentirane prema istoku, te su imale odvojen prostor za oltar, oltarsku pregradu, ambon i prostor za obred krštenja. Svi ovi elementi se nalaze u židovskim sinagogama, ali ovdje dobivaju novo značenje.

Orijentiranost crkve prema istoku, mjestu gdje sunce izlazi, označava iščekivanje Kristova ponovnog dolaska te kristološko tumačenje Krista kao Sunca, koji je vječni

¹² Usp. Zorana SOKOL GOJNIK – Ante CRNČEVIĆ – Mladen OBAD-ŠĆITAROCI, Utjecaji na preobrazbu kršćanske liturgijske arhitekture do 20. stoljeća, 285.

¹³ Usp. Zlatko KARAČ, Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historicizma, u: Vladimir Maleković (ur.), *Historicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 2000., 166-185.

¹⁴ Usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Euharistija u životu Crkve kroz povijest*, Zagreb, 1984.

¹⁵ Usp. Guy BEDOUELLE, *Ilustrirana povijest crkve*, Zagreb, 2004, 11.

¹⁶ Usp. Zorana SOKOL GOJNIK – Ante CRNČEVIĆ – Mladen OBAD-ŠĆITAROCI, Utjecaji na preobrazbu kršćanske liturgijske arhitekture do 20. stoljeća, 286.

Logos.¹⁷ Umjesto židovskog *arona*, simboliku nade preuzima oltar, euharistijski stol i simbol novog saveza. *Beme* u sinagogama, mjesto s kojeg se čitala Božja riječ, postaje u kršćanskim crkvama svetište (ambon) ostajući u središnjem dijelu lađe. Tori se pridodaju Evanđelja kojima se pismo ispunilo te se premještaju na čuvanje u istočni dio svetišta. Sa zapadne strane *beme* (ambona) nalazila se katedra svećenika kao u sinagogi. Iako je u sinagogama jedan ambon, kršćanske crkve imaju dva ambona, od kojih jedan služi za navještaj Evanđelja, a drugi za prethodna čitanja. Riječima *Conversi ad Dominum* („Okrenite se prema Gospodinu“) svećenik i služitelji idu prema istoku, na oltar, gdje se slavi Euharistija.¹⁸

1.3. Oltar prvih kršćanskih zajednica

Iako su se oko Isusa okupljali učenici i pristaše, oni se ne smatraju prvom zajednicom. Prakeršćanstvo je počelo kao unutaržidovski pokret obnove koji je pokrenuo Isus iz Nazareta. Na Pedesetnicu, u događaju silaska Duha Svetoga (usp. *Dj* 2, 1-13) se nova zajednica pokazala u javnosti. „Bijahu postojani u nauku apostolskom, u zajedništvu, lomljenju kruha i molitvama. Svi koji prigriše vjeru bijahu združeni i sve im bijaše zajedničko. Sva bi imanja i dobra prodali i porazdijelili svima kako bi tko trebao. Svaki bi dan jednodušno i postojano hrlili u Hram, u kućama bi lomili kruh te u radosti i prostodušnosti srca zajednički uzimali hranu hvaleći Boga i uživajući naklonost svega naroda“ (*Dj* 2, 42-47).

Bogoslužje je bilo središte života prve kršćanske zajednice. S obzirom da je Isus ubijen od strane rimske vlasti na zahtjev židovske vlasti, nije bilo dopušteno javno okupljanje. Zato su svakodnevno išli u Hram te su zajedno sa židovskim sugrađanima sudjelovali u tradicionalnim molitvama, ali kruh su lomili po obiteljskim kućama, što su bile prve kućne kršćanske zajednice. Hram je kod kršćana izgubio ulogu jedinog mjesta bogoslužnih sastanaka te to pokazuje da nisu bili vezani uz određeni prostor, kao što je u prethodnom poglavlju rečeno.¹⁹ Petro Müller govori o prvim ranokršćanskim zajednicama sljedeće: „Novozavjetne zajednice već pokazuju ekleziološke karakteristike koje su specifične za Crkvu kao cjelinu. U svakoj pojedinačnoj zajednici, koja se zalaže za jedinstvo, svetost, katolištvo i apostolstvo, te na taj način ispunjava osnovne crte evangelizacije (martirija), zajedništva (koinonija), okupljanja na bogoslužju i slavljenju

¹⁷ Usp. Joseph RATZINGER, *Duh liturgije*, 60-82.

¹⁸ Usp. *Isto*, 60-82.

¹⁹ Usp. Stipe NIMAC, Nastanak i razvoj prvih kršćanskih zajednica, u: *Crkva u svijetu*, 47 (2012.) 2, 168.

sakramenata (liturgija), bratskog služenja (diakonija) te službe upravljanja (služba jedinstva), ostvaruje se čitava Crkva kao novi Božji narod“.²⁰

Postaje jasno da su u širenju kršćanstva i osnivanju kršćanskih zajednica veliku ulogu imale kuće koje su kršćani stavljali na raspolaganje zajednici. Te prve kuće nazivale su se *domus ecclesiae* (kuća Crkve), od čega je zatim došlo *domus ecclesia* (kuća-crkva). Kućne zajednice omogućile su veću vjersku životnost, tj. osobniji i djelotvorniji odnos s Bogom, te veće sudjelovanje i aktivnost vjernika u zajednici i bogoslužju.²¹ Kod svih bogoslužnih sastanaka zajednica je bila svjesna obećane prisutnosti svoga Gospodina: „Jer gdje su dvojica ili trojica sabrana u moje ime, tu sam i ja među njima“ (Mt 18, 20).

U tim kućnim sastancima, prema Djelima apostolskim, lomio se kruh koji su zajedno blagovali. Kršćanske zajednice su se okupljale oko običnih stolova koje su nazivali oltarima, kako bi obnovili sjećanje na posljednju večeru i žrtvu križa. Kršćani su se u početcima čuvali da se njihova vjera ne poistovjećuje s poganskom jer nisu imali ni hrama, ni svećenika ni žrtvenika. Za njih je Krist i hram i žrtva i jedini veliki svećenik, kako to svjedoči Poslanica Hebrejima. Zbog toga su pogani, ne razumijevajući pravu bit kršćanstva, optuživali kršćane da su bezbožni. Kako su euharistiju slavili po kućama, ona se slavila za stolom koji je bio određen samo za tu prigodu kako bi se razlikovao stol za agape od euharistijskog stola.²² Sve do četvrtog stoljeća, oltar je bio drven, a tek u karolinškom dobu (8./9. stoljeće) određuje se da oltar treba biti od kamena.

Kasnije, od četvrtog stoljeća, s Milanskim ediktom 313. godine, krenula je gradnja bazilika koje se podižu uz pomoć careva. S gradnjom bazilika su se prvotno gradili kameni oltari (što je podsjećalo na poganske žrtvenike) u središtu crkve po primjeru sinagoga. Čak su se poganski hramovi počeli pretvarati u kršćanske crkve te poganski oltari su dolazili ponovno u upotrebu u kršćanskom bogoslužju.²³

Do početka šestog stoljeća se snažno naglašavalo da je u crkvi jedan oltar, kao što je i jedan Krist. Krajem prvog tisućljeća u samostanima se počinju povećavati zahtjevi za slavljenjem privatnih Misa, zavjetnih misa, ili misa za različite potrebe. U to vrijeme je bilo nužno u jednoj crkvi izgraditi više oltara, kako bi u jutarnjim satima svećenici mogli

²⁰ Jure BRKAN, Župa kroz povijest i danas, u: *Bogoslovska smotra*, 72 (2002.) 1, 85-162.

²¹ Usp. Stipe NIMAC, Nastanak i razvoj prvih kršćanskih zajednica, 169.

²² Usp. Zvonko PAŽIN, Oltar – stol Gospodnji i žrtvenik (13. VII. 2015.), u: <https://www.vjeraidjela.com/oltar-stol-gospodnji-i-zrtvenik/> (8. IX. 2024.).

²³ Usp. Mario KOPJAR, Oltar – stol vazmene žrtve i gozbe, 4.

odslužiti svoje privatne mise jer se nije smjelo koncelebrirati. Središnji oltar postaje „glavni“ oltar, a drugi se nazivaju „mali“, „pokrajnji“ oltari, ili imaju ime po nekom od svetaca.²⁴ Oltari su kasnije podizani iz pobožnosti prema svecima.

²⁴ Usp. Zvonko PAŽIN, Oltar – stol Gospodnji i žrtvenik (8. IX. 2024.).

2. OLTAR U ARHITEKTURI I EUHARISTIJI

2.1. Liturgijska arhitektura i položaj oltara u prvom tisućljeću

Kao što je ranije rečeno, nakon 313. godine s Milanskim ediktom, počela je gradnja kršćanskih bazilika. Prve crkve su građene u Siriji, u kristijaniziranoj formi židovske sinagoge.²⁵ Jednako kao u sinagogama, u tim crkvama se čita s *beme* (ambona), a Mojsijeva je katedra postala biskupska katedra. Razlika je što crkve više nisu okrenute prema jeruzalemskom hramu, nego prema Istoku što simbolizira iščekivanje Krista kao „onoga koji sviće s visine“. U središnjoj apsidi nalazi se oltar, a od Kovčega saveza u sinagogama potječe prijestolje za evanđelistar.²⁶ Tako se zapravo već u prvim kršćanskim crkvama razvijaju oltar, predsjedateljsko mjesto, mjesto za navještaj Riječi.

2.1.1. Razvoj liturgijskog prostora u bazilikama

Nakon 313. godine određen je daljnji razvoj liturgijskog prostora. Bazilike su građene kao pravokutne građevine koje su podijeljene redom stupovlja u tri ili pet lađa, što je slika kršćanske zajednice na putu prema vječnosti u kojoj su klerici mornari i kormilari. Nasuprot glavnom ulazu nalazi se apsida koja ističe gornju stranu bazilike, a posred koje se nalazi biskupska katedra, dok s lijeve i desne strane se nalaze sjedišta za svećenike. Pred njima je bio oltar i ambon, a prezbiterij je bio odvojen od vjernika niskim ogradama, što prvi put spominje Euzebije. Euzebije Cezarejski govori da kršćanska bazilika simbolizira znamen zajednice koja se u njega sabire prema svojem hijerarhijskom ustroju.²⁷

Navodi se da je bazilika doživjela duboku promjenu kada se biskupska katedra u dnu apsida pretvorila u prijestolje: kler se odvojio od laika i slavio je bogoslužje elementima državičkog ceremonijala koji se odvijao u svjetovnim bazilikama. Biskup se nalazio na svom tronu tako da je zauzeo središnje mjesto odakle je gledao svoje stado, tako da je oltar dodatno naglašen ogradom (*cancelli*) i baldahinom (*ciborium*), te je premješten u sredinu gdje je ranije bio biskup posred svojih vjernika. Na taj je način zajednica bila bliže liturgijskom slavlju.

²⁵ Usp. Michael KUNZLER, *Liturgija crkve*, Zagreb, 2020, 218.

²⁶ Usp. *Isto*, 218.

²⁷ Usp. *Isto*, 219.

Oltar je bio smješten unutar prezbiterija i odvojen od zajednice, što se dogodilo u bazilici svetog Petra za vrijeme Grgura Velikog, a time biskupi i svećenici nisu bili samo odvojeni od zajednice tijekom prvog dijela bogoslužja nego i za vrijeme cijeloga slavlja euharistije. To se još više uvriježilo kada se priljevom velikog broja vjernika počela pričešćivati samo elita.

Zatim je došlo do proširenja transepta preko širine longitudinalnih zidova i postavljanjem kupole na križište na mjestu gdje se ukrštavaju uzdužni i poprečni krakovi, čime se dobiva tlocrt križa.²⁸ Ta je forma postala glavni model za bizantsku crkvu. Duboko poštovanje prema oltaru dovelo je do toga da ga se okruži zavjesama i da se oko njega podignu ograde. Proširenjem apside i dodavanjem drugih apsida formirani su novi prostori koji imaju liturgijsku funkciju. Tu dolazi do ponovnog povlačenja oltara u glavnu apsidu, a kupola koja je krunila prostor za vjernike simbolizirala je nebeski Jeruzalem odakle Krist, koji je na mozaicima prikazan kao sveltadar, svoj pogled upravlja dolje prema liturgijskoj zajednici.²⁹

2.1.2. Položaj i gradnja oltara

Prezbiterij je prostor u kojem je podignut oltar i odakle se navješćuje Božja riječ, a svećenik, đakon i ostali služitelji u njemu vrše svoju službu. Oltar, na kojem se pod otajstvenim znakovima uprisutnjuje žrtva križa, ujedno je i stol Gospodnji, a Božji narod na misi sazvan je da u njemu sudjeluje. Oltar je i središte zahvaljivanja koje se vrši euharistijom.

Nakon 313. godine, s papom Silvestrom (314.-335.) oltar dobiva tri nove osobine:

- a) obavezno ga je izrađivati od čvrstih materijala, bilo kamena, bilo drugih plemenitih kovina,
- b) potrebno ga je učvrstiti za pod i
- c) u njega se redovito pohranjuju relikvije mučenika.³⁰

U svetom prostoru euharistija se treba slaviti na oltaru, a u slučaju da se euharistija slavi u vanjskim prostorima, može se slaviti na prigodnom stolu, na kojem uvijek treba postojati stolnjak i tjelesnik uz križ i svijećnjake. Prije, u vrijeme progona, više je odgovaralo da oltar bude pomičan. Sada je uputno da u svakoj crkvi bude nepomičan

²⁸ Usp. *Isto*, 219.

²⁹ Usp. Adolf ADAM, *Uvod u katoličku liturgiju*, Zadar, 1993., 27.

³⁰ Usp. Zvonko PAŽIN, *Oltar – stol Gospodnji i žrtvenik* (8. IX. 2024.).

oltar, koji jasnije i trajnije označava Isusa Krista, živi kamen: „Pristupite k njemu, Kamenu živomu što ga, istina, ljudi odbaciše, ali je u očima Božjim izabran, dragocjen, pa se kao živo kamenje ugrađujte u duhovni Dom za sveto svećenstvo da prinosite žrtve duhovne, ugodne Bogu po Isusu Kristu“ (*I Pt 2, 4-5*); „Tako dakle više niste tuđinci ni pridošlice, nego sugrađani ste svetih i ukućani Božji nazidani na temelju apostola i proroka, a zaglavni je kamen sam Krist Isus.“ (*Ef 2, 19-20*). U drugim prostorijama namijenjenim za bogoslužje oltar može biti pomičan.³¹

Predlaže se da se oltar gradi odvojeno od zida da se može lako obići i da se na njemu može slaviti licem prema narodu. Treba biti smješten na mjestu da bude uistinu središte kamo se pažnja svekolike zajednice sama od sebe usredotočuje. Nepomičan oltar se posvećuje prema obredu iz Rimskog pontifikala, a pomični oltar se može samo blagosloviti. Ploča nepomičnog oltara bi trebala biti kamena i izrađena od prirodnog kamena. U slučaju da se uzima druga tvar, treba biti dolična, čvrsta i umjetnički obrađena. Ako je moguće, dobro je zadržati običaj pohrane relikvija mučenika ili svetaca kod posvećenja oltara.

U novijim crkvama koje se grade, predlaže se da se postavi samo jedan oltar, koji će u zajednici biti znak jednoga Krista i jedne euharistije Crkve. Iz poštovanja prema slavljenju Gospodnjega spomenčina i prema gozbi na kojoj se pruža Gospodnje Tijelo i Krv, oltar na kojem se slavi neka bude prekriven stolnjakom bijele boje koji oblikom i mjerom odgovara građi oltara. Kod urešavanja oltara treba se težiti za umjerenošću i ures treba odgovarati duhu vremena u godini.³²

Na oltaru može stajati samo ono što je potrebno za slavljenje mise, a to je: evanđelistar, od početka slavlja do navještaja evanđelja; kalež s pliticom, piksida, tjelesnik, ubrus, pokrivalo i misal od pripreme darova do čišćenja svetog posuđa. Tehnička pomagala za razglas također moraju biti postavljena na nenametljiv način. Svijećnjaci, koje u pojedinim liturgijskim činima iziskuje poštovanje i svečanost slavlja, trebaju se prikladno rasporediti na oltaru ili pored njega.³³ Važno je da na oltaru ili blizu njega bude

³¹ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Rimski misal. Opća uredba iz trećeg tipskog izdanja*, Zagreb, 2004, br. 298.

³² Usp. *Isto*, br. 303.

³³ Usp. Ivan ŠAŠKO, *Per signa sensibilia. Liturgijski simbolički govor*, 269.

križ s likom raspetog Krista, kako bi vjernicima u pamet prizivao spasonosnu muku Gospodnju.³⁴

2.2. Obred posvete oltara prema Rimskom pontifikalu

Crkva je mjesto na kojem se kršćanska zajednica okuplja na slušanje Božje riječi, primanje sakramenata, zajedničku molitvu, onda dolikuje da to mjesto bude kuća Božja i da se svečanim obredom posveti Gospodinu.³⁵

U uvodnim obredima, pjeva se ulazna antifona: „Štite naš Bože, pogledaj lice Pomazanika svoga; zaista jedan je dan u dvorima tvojim bolji od tisuću drugih“ (*Ps* 83, 10-11), a druga opcija je: „Pristupit ću žrtveniku Božjem, Bogu, koji razveseljuje mladost moju“ (*Ps* 42). U oba slučaja, oltar predstavlja Krista-Pomazanika. Moli se za onoga koji će upravljati zajednicom naroda, a Bog je taj štit koji izabire svog izabranika. Nakon ulaznog obreda blagoslivlja se voda kojom će se poškopiti narod i oprati oltar, u znak pokore i na spomen krštenja.

U biskupovom pozivu na molitvu se provlači glavna ideja da se posveta oltara događa po slušanju riječi Božje i slavlju euharistijske žrtve. Pri blagoslovu vode Gospodin se naziva „Ocem milosrđa“ (prema *2 Kor* 1, 3: „Blagoslovljen Bog i Otac Gospodina našega Isusa Krista, Otac milosrđa i Bog svake utjehe!“), te mu se daje spasonosni naziv. U molitvi se traži od Boga da na nebeskom žrtveniku prinese zemaljsku žrtvu hvale što povezuje žrtvenik na zemlji i prinos žrtve hvale na nebu. Nakon blagoslova naroda, blagoslivlja se i oltar, a pjesma *Slava Bogu na visini* naglašava njegovu doksолоšku i trojstvenu ulogu.³⁶ Zatim slijedi zborna molitva i služba riječi.

Središnji dio je posvetna molitva i pomazanje oltara. Prvo slijedi litanjska molitva, nakon koje se pohranjuju moći ispod oltara, što bi bio najstariji obred, a označava kako žrtva udova ima svoj početak u žrtvi Glave. Važno je da su moći koje se pohranjuju autentične, a pohrana je popraćena riječima: „Pod Božjim ste oltarom prijestolje stekli, sveci Božji: zagovarajte nas kod Gospodina Isusa Krista“. U slučaju da su moći sumnjive, onda je bolje posvetiti oltar bez moći.³⁷ U tom slučaju nakon litanija se prelazi na posvetnu molitvu.

³⁴ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Opća uredba iz trećeg tipskog izdanja*, br. 308.

³⁵ Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Biskupski ceremonijal*, Zagreb, 1987., 202.

³⁶ Usp. Danimir PEZER, Obred posvete oltara s opisom detalja u vršenju obreda prema Rimskom pontifikalu, u: *Živo vrelo*, 40 (2023.) 8, 9.

³⁷ Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Biskupski ceremonijal*, 203.

Iako se navodi da je euharistijsko slavlje dovoljno i jedino nužno za posvetu oltara, ipak se moli i molitva kojom se ističe odluka da se oltar zauvijek predaje Gospodinu uz molitvu za njegov blagoslov. U posvetnoj molitvi se govori o izgradnji oltara kroz povijest spasenja: oltar koji je izgradio Noa nakon potopa, žrtvenik koji je izgradio Abraham kako bi žrtvovao svog sina, i žrtvenik koji je izgradio Mojsije za sklapanje saveza. Zatim se poziva božansko posvećenje oltara kako bi se ostvarila njegova svrha, a to je stol Gospodnje gozbe i žrtve. Dalje se ističu uloge oltara, a to su: znak Krista, stol gozbe, mjesto zajedništva s Bogom, izvor jedinstva Crkve i središte hvale Bogu.³⁸ S ovom molitvom je oltar posvećen.

Kako bi se naglasilo ono nevidljivo što se u činu posvete događa, rade se obredi pomazanja, kađenja, pokrivanja i rasvjete oltara. Pomazanjem krizmom oltar postaje znamen Krista-Pomazanika, kao što je i Isusa Otac pomazao Duhom Svetim. Oltar je simbol Krista u svom njegovom otajstvu muke, smrti i uskrsnuća, te je simbol iz kojeg nam dolazi spasenje. Zatim se tamjan stavlja u žarište te je taj čin praćen molitvom: „Nek se vine naša molitva, Gospodine, kao kad pred lice tvoje. Kao što se ovaj dom ispunja ugodnim mirisom, tako i tvoja Crkva nek odaje miomiris Kristov“. To označava potrebnost božanske intervencije u ljudskim žrtvama, jer jedino Bog može ljudske nakane i darove preobraziti u žrtvu posvećenu Bogu i učiniti je svetom. Pokrivanje oltara oltarnikom se naglašava da je oltar žrtvenik i stol Gospodnji, na kojem zajednica vođena svećenikom slavi spomenčin Kristove žrtve i blaguju večeru Gospodnju. To je stol oko kojeg se zajednica okuplja i krijepi božanskom hranom, tijelom i krvlju Isusa Krista. Rasvijetlivši oltar daje se poruka Kristovog svjetla jer: „U tebi je, Gospodine, izvor životni, tvojom svjetlošću mi vidimo svjetlost“.³⁹ Dalje se nastavlja uobičajeno euharistijsko bogoslužje.

2.3. Oltar u Euharistiji

Euharistijsko slavlje se odvija u dvije velike cjeline koje tvore jedinstven bogoštovni čin: u bogoslužju Riječi, koje podrazumijeva navještaj i slušanje Božje riječi, i u euharistijskom bogoslužju, koje podrazumijeva prikazanje kruha i vina, euharistijsku

³⁸ Usp. Danimir PEZER, *Obred posvete oltara s opisom detalja u vršenju obreda prema Rimskom pontifikatu*, 11.

³⁹ Usp. *Isto*, 12.

molitvu ili anaforu, koja sadrži riječi posvete, te pričest.⁴⁰ Tako se ponekad govori i o dva stola: Riječi i Euharistije.

2.3.1. Oltar u ulaznom obredu

Ulazni obredi služe da „vjernici, sabrani u jedno, ostvare zajedništvo, pravo se raspolože za slušanje Božje riječi i dostojno slavljenje euharistije“.⁴¹ Milost Duha Svetoga ide za tim da pobudi vjeru, obraćenje srca i prijanjanje uz Očevu volju, a time priprava pretpostavlja za prihvaćanje milosti što će ih slavlje ponuditi i za plodove novog života kojim ono treba naknadno uroditi.⁴²

Ulazna procesija svećenika s đakonom i poslužiteljima treba prolaziti kroz zajednicu, kroz lađu crkve: svaki ulazak uvijek podsjeća na ulazak Isusa u Jeruzalem, a prolazeći posred zajednice, može se reći da svećenik daje vjernicima priliku da mu se priključe kako bi bili vođeni prema oltaru jer svećenik na oltar donosi u sebi cijelu zajednicu, i kad moli, on ne moli kao pojedinac, već kao predstavnik ne samo Krista, nego i cijele zajednice.

Kada dođu do oltara, svećenik i poslužitelji ga pozdravljaju s poštovanjem i zaređeni službenici ga ljube, jer je on kamen temeljac građevine. Kako kaže Petrova poslanica: „Pristupite k njemu, Kamenu živomu..., pa se kao živo kamenje ugrađujte u duhovni Dom za sveto svećenstvo, da prinosite žrtve duhovne, ugodne Bogu po Isusu Kristu“ (1 Pt 2, 4-5). Poljubac oltaru znači poljubac Kristu, zaglavnom kamenu crkve.

Zatim dolazi znak križa, koji nas podsjeća da Euharistiju možemo slaviti ako smo kršteni u ime Oca, Sina i Duha Svetoga; a ako ga činimo s blagoslovljenom vodom, podsjeća nas na naše krštenje. Zatim slijedi pozdrav zajednici koji stvara zajedništvo, a govoreći: „Gospodin s vama“, naznačuje se da je Gospodin prisutan jer „gdje su dvojica ili trojica sabrana u moje ime, tu sam i ja među njima.“ Prema Drugom vatikanskom koncilu *Sacrosanctum Concilium* Krist je prisutan u svojoj Crkvi, u liturgijskim slavljinama, u slučaju mise u zajednici, u služitelju (svećeniku), u Riječi te u euharistijskim prilikama.⁴³

⁴⁰ Usp. KKC, br. 277.

⁴¹ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Opća uredba iz trećeg tipskog izdanja*, br. 46.

⁴² Usp. KKC, br. 1098.

⁴³ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Opća uredba iz trećeg tipskog izdanja*, br. 50.

2.3.2. Oltar u liturgiji riječi

U uvodnim obredima zajednica je pozvana da je zaista zajednica u vjeri, a toj zajednici u liturgiji riječi Bog govori. Navještaj Božje riječi traži odgovor vjere, kao pristanak i preuzimanje obaveza u pogledu saveza između Boga i naroda. Duh Sveti daje i milost vjere, on vjeru utvrđuje i čini da u zajednici raste.⁴⁴ Zatim slijedi homilija, ispovijest vjere i sveopća ili vjernička molitva koja ta čitanja zaključuju. U slavlju mise s narodom, ovaj dio liturgije se odvija na ambonu.⁴⁵ Đakon, uspinjući se na ambon, naviješta Evanđelje poput anđela koji je, sjedeći na kamenu odvaljenom od groba, navijestio ženama radosnu vijest (*eu-angelion*) Gospodnjeg uskrsnuća. Ambon se može u tom kontekstu promatrati kao spomenik uskrsnuća. Ambon se ne bi trebao koristiti u druge svrhe, npr. obavijesti, kako bi zadržao svoje dostojanstvo.

2.3.3. Oltar u euharistijskoj liturgiji

Euharistijska liturgija odgovara onom što je Isus učinio na Posljednjoj večeri: „On uze kruh i vino, zahvali i blagoslovi, razlomi kruh i dade kruh i vino svojim učenicima“. Prema tome euharistijska liturgija obuhvaća obred prinosa, euharistijsku molitvu i obred pričesti. Crkva, koja je Tijelo Kristovo, sudionica je žrtvi svoje Glave i sama biva sva prinesena zajedno s Kristom. Kristova žrtva prisutna na oltaru pruža svim kršćanskim naraštajima mogućnost da se sjedine s njegovom žrtvom.⁴⁶ Čitava euharistijska liturgija se odvija na oltaru.

Oltar je euharistijski stol, stol za večeru, na kojem je već prije slavlja prostrt oltarnik, a prije obreda prinosa je stavljen tjelesnik. Vjernici prinose darove. Prikazati darove na oltaru znači za vjernike prikazati same sebe Bogu. Svećenik te darove prima i prikazuje ih Bogu.

Na svetkovine ili na svečanijim misama se može pokaditi darove, križ, oltar, svećenika i cijelu zajednicu. S obzirom da je Bog prisutan u Kristu, i kadi se sve ono što je simbol Krista: darove koji će postati Tijelo i Krv, križ koji je slika njegovog djela spasenja, svećenik koji ga predstavlja, zajednica koja je njegovo tijelo. Kadi se prisutnost Krista u svim tim znakovima.

⁴⁴ Usp. KKC, br. 1102.

⁴⁵ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Opća uredba iz trećeg tipskog izdanja*, br. 65-66.

⁴⁶ Usp. KKC, br. 1368.

Pod euharistijskim prilikama kruha i vina, prisutan je sav i čitav Krist: Bog i čovjek. Pretvorba (*transupstancijacija*) znači preobrazbu sve biti kruha u bit Kristova tijela i sve biti vina u bit njegove Krvi.⁴⁷ Riječi ustanovljenja su spomenčin na ono što je Isus učinio na Veliki četvrtak. Svećenik govori ne zajednici, već Ocu: „Kada je na oltaru, molitva treba biti uvijek upravljena Ocu“.

Nakon euharistijske molitve, s oltara je darovan mir Kristov koji se međusobno izmjenjuje. Neki obrednici preporučaju da znak mira dolazi prije prinosa darova, jer je Isus rekao u Evanđelju: „Ako dakle prinosiš dar na žrtvenik pa se ondje sjetiš da tvoj brat ima nešto protiv tebe, ostavi dar ondje pred žrtvenikom, idi i najprije se izmiri s bratom, a onda dođi i prinesi dar“ (*Mt 5, 23-24*). Znači, prije obreda pričesti, potrebno je primiti Kristov mir koji je darovan s oltara.

Zatim slijedi gesta lomljenja kruha koja je znak dijeljenja, jer Krist je onaj koji lomi kruh za nas. Pri pokazivanju kruha i vina zajednici, poziva na gozbu Jaganjčevu: „Blago pozvanima na večeru Gospodnju, evo Jaganjca Božjega, evo onoga koji oduzima grijeha svijeta.“ U pričesnoj procesiji, koja ima simboliku hoda kršćanina prema Gospodinu, vjernici kroče prema oltaru i Euharistijskoj gozbi. Popričesna molitva traži od Gospodina da zajednica prijanja uz oltar na kojem se slavi žrtva, i moli se za jedinstvo u vjeri i ljubavi, za preobrazbu u Krista.⁴⁸

2.3.4. Oltar u završnim obredima

Nakon obavijesti i blagoslova, slijedi formula otpusta, a to je „*Ite, missa est*“, od kojeg izričaja dolazi riječ *Misa*, a sama forma označava otpust. Papa Benedikt XVI. u Apostolskoj pobudnici *Sacramentum Caritatis* navodi da se tom izvornom izričaju dodaje misionarska vrijednost: „*Ite, missio est*“ čime je zajednica dobila poslanje i šalje se u misiju. Na kraju svećenik ponovno ljubi oltar i iskazuje mu počast tako da se nakloni i s ostalim služiteljima, te s njima odlazi.

⁴⁷ Usp. KKC, br. 282-283.

⁴⁸ Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Opća uredba iz trećeg tipskog izdanja*, br. 83.

3. OLTAR NAKON II. VATIKANSKOG KONCILA

3.1. Okrenutost svećenika i položaj oltara

Prije Drugoga vatikanskog koncila i svih promjena koje su se dogodile unutar liturgije, u crkvenoj liturgijskoj praksi do Koncila bila je prisutna misa prema tradicionalnom rimskom obredu koja je kao takva bila prisutna još od pape svetog Grgura Velikog. Misa je svoj krajnji oblik dobila u 16. stoljeću nakon završetka Tridenskog koncila i ostala nepromijenjena do Drugoga vatikanskog koncila. Ono po čemu je tradicionalna misa bila drugačija od mise kakvu poznajemo danas, to je okrenutost svećenika. Svećenik je u tradicionalnoj misi bio okrenut prema oltaru licem, a narodu leđima. U toj poziciji nije naglasak na tome da je svećenik okrenut narodu leđima, već da je okrenut licem prema Bogu. Takav položaj je označavao da su svećenik i narod zajedno okrenuti prema istoku te zajednički hode prema Gospodinu. Okrenutost svećenika nije prepreka vjernicima da sudjeluju na misi, već da se svojom nazočnošću, sudjelovanjem, molitvama sjedine sa svećenikom u molitvi.

Molitva od prvih vremena je bila okrenuta prema istoku kao i sami načini gradnje crkava. Ono što se tijekom povijesti dogodilo je da se u zapadnom svijetu i kulturi razvilo apstraktno mišljenje da je Bog duhovan i svugdje, što je dovelo do teorija da molitva nije vezana uz neko mjesto te da je moguće moliti posvuda. Bog je svuda oko nas. Zapravo, moliti je moguće posvuda, i Bog nam je svagdje dostupan. Ta univerzalnost pojma Boga posljedica je kršćanskog univerzalizma, kršćanskoga upiranja pogleda u Boga nad svim bogovima, u onoga koji obuhvaća sav svemir i koji je intimniji nama nego mi sami sebi.⁴⁹ Razlog tom razmišljanju daje nam Objava i Bog koji nam se očitovao i objavio. Zato je i praksa u kršćanskoj molitvi okrenutosti prema Bogu koji nam se objavio.

Nakon usporedbe okrenutosti, potrebno je vidjeti poziciju oltara. Oltari su se uvijek gradili na grobovima mučenika. Mučenici su nam primjer kako treba nasljedovati Krista bez obzira na sve. Oni su, može se zaključiti, živi oltar Crkve; ne neka građevina koja je sazidana, nego pravi udovi Krista koji su posvjedočili svojim životom za Njega. U Rimu se biskupska stolica premješta u središnju apsidu bazilike. Razlog tome je vjerojatno da je što bliže grobu svetoga Petra. Rasprave koje su se počele voditi je usmjerenost Petrove crkve prema zapadu. Ako je svećenik koji slavi euharistiju htio

⁴⁹ Usp. Joseph RATZINGER, *Duh liturgije*, 73.

gledati prema istoku – što iziskuje kršćanska molitvena predaja – onda je on morao stajati iza naroda i gledati sukladno tome – što je logično posljedica – prema narodu.⁵⁰

Liturgijska obnova koja je nastupila nakon Drugoga vatikanskog koncila prihvatila je oblik iz Petrove crkve i razvila novi bogoslužni oblik da se euharistija slavi okrenuta prema narodu (*versus populum*). Novi položaj oltara se uspoređivao sa Posljednjom večerom i sam Louis Bouyer nam o tome govori: „Ideja da je slavlje *versus populum* izvorni oblik, a napose da je to bio oblik blagovanja na Posljednjoj večeri, počiva sasvim jednostavno na pogrešnoj predodžbi kršćanske ili nekršćanske gozbe u antici. Nikada nije predsjedavajući za stolom u ranokršćanskome vremenu imao svoje mjesto nasuprot drugima. Svi su sjedili ili ležali na konveksnoj, tj. izbočenoj strani stola koji je imao oblik slova sigme ili potkovice. Nigdje se u kršćanskoj antici nije mogla rodit misao da je predsjedavajući za stolom morao zauzeti svoje mjesto *versus populum* – okrenut prema narodu. Zajedničarski karakter gozbe upravo je naglašen obrnutim suprotnim poretkom, naime činjenicom da su se svi sudionici nalazili s iste strane stola“⁵¹.

3.2. Oltar u euharistiji

Kao što je euharistija središte svih sakramenta, tako je oltar središte i temelj svih ostalih liturgijskih prostornih elemenata. Može se reći da je crkva-građevina sagrađena oko oltara kao što se oko oltara gradi Crkva – Božji narod.⁵² Prilikom pripreme za svetu misu oltar se oblači u oltarnik, na ili pored njega se stavljaju svijećnjaci sa svijećama, ispred njega se stavlja cvijeće. Ništa od navedenoga ne smije umanjiti vrijednost liturgijskog značenja oltara. Zvonom se označuje početak euharistije. Svećenik u pratnji ministranata u procesiji kreće prema oltaru. Dolaskom ispred oltara rade pozdrav oltaru blagim naklonom glave. Dolaze oko oltara i svećenik upućuje poljubac oltaru. Liturgijski poljubac je gesta čašćenja i poštovanja prema posvećenim osobama i stvarima.⁵³ Na prvom mjestu oltar je simbol Krista.

Nakon ljubljenja oltar u današnjem vremenu prilikom svečanijih misnih slavlja pristupi se kađenju oltara. Kađenje u sebi sažima simbolizam vatre i mirisa. Dim koji se diže uvis jest imitacijski znak, sličan oblaku koji označava uzdizanje molitava prema

⁵⁰ Usp. Isto, 75.

⁵¹ Isto, 76.

⁵² Usp. Ivan ŠAŠKO, *Per signa sensibilia. Liturgijski simbolički govor*, 263.

⁵³ Usp. Isto, 116.

nebu, poput uzdignutih ruku na molitvu.⁵⁴ Oltar postaje mjesto spomena Kristove žrtve. Prisjećamo se Posljednje večere gdje danas krštenici sjede s Uskrsnulim u znaku ljubavi. Oltar je stol koji nosi u sebi snažnu simboliku. Oltar u crkvi van euharistije stoji kao građevina u središtu crkve. I kad nema slavlja oltar uvijek stoji pred očima vjernika. Stoji šutljiv i rječit svjedok vazmenog otajstva koje izgrađuje Crkvu i jedan narod oko jednog Pastira.

3.3. *Krist kao oltar*

Arhitektonsku izvedbu crkve u prvom redu treba voditi liturgija i ono što svaki vjernik treba sebi osvijestiti jest da crkva nije samo spomenik, već mjesto na kojem se slavi spomenčin spasenja. Prostor treba biti oblikovan po mjeri vrhunca slavlja, a to je euharistija, što zahtjeva usredišnjenu prostora koja nije nužno geometrijske, već mistagoške naravi.⁵⁵ Zato je prostor prezbiterija uvijek naglašen u odnosu na ostatak crkve, a u središtu prezbiterija se nalazi oltar. Čitav liturgijski prostor bi trebao označavati da Crkva, zajednica vjernika, putuje zemljom i kroz povijest i odražava sebe i svoju povijest kao inkarnaciju (utjelovljenje) evanđelja, a to se očituje kroz sakramentalna slavlja koja su oblikovala liturgijski prostor.⁵⁶ Taj prostor treba imati obilježja zajedništva i transcendencije sa središtem u oltaru, a vjernicima bi trebalo omogućiti da se okupljaju u određenom kružnom ili polukružnom obliku oko oltara. Pogledaju li se značajke oltara, moguće je vidjeti dvostrukost, odnosno:

- a) konvergencija (usredišnjenje) – prezbiter i vjernici okrenuti jedni prema drugima oko oltara,
- b) orijentacija (usmjerenost) – zajednica usmjerena prema oltaru.⁵⁷

Konvergencija bi se geometrijski mogla opisati kao cirkularnost (ili riječ „oko“) i linearnost (ili riječ „prema“). S obzirom na dimenziju vremena, konvergencija govori o sadašnjosti, a orijentacija o budućnosti. S egzistencijalnog motrišta konvergencija upućuje na zajedništvo, a usmjerenost na transcendenciju. Jednako tako, liturgijsko vrijeme bi trebalo biti u skladu s liturgijskim prostorom, pa kako cirkularnost liturgijskog vremena upućuje na vječnost, tako cirkularnost prostora upućuje na savršenost kao

⁵⁴ Usp. *Isto*, 146.

⁵⁵ Usp. *Isto*, 254.

⁵⁶ Usp. *Isto*, 255.

⁵⁷ Usp. *Isto*, 256.

upućenost na božansku transcendenciju.⁵⁸ U svakom slučaju, bilo što u građevini što je povezano s liturgijom bi trebalo imati 'inkarnacijsko načelo', odnosno načelo utjelovljenoga Boga ili načelo Bogočovjeka te to načelo slavi spasenje i ispunjenje Božje Riječi.⁵⁹ O tom načelu utjelovljenja može se govoriti i u usporedbi sa središnjim dijelom euharistije, odnosno pretvorbom, kada svećenik izgovara riječi: „Ovo je moje tijelo...“ koje su u liturgiji prostorno vezane i to uz oltar.

Poštujući navedena načela i prostor, potrebno je naglasiti važnost i simboliku oltara, koji je mjesto uzbiljenja Kristove spasenjske prisutnosti kojom se u zajednici koja slavi ostvaruje Kristovo djelo spasenja.

Središnjost stola omogućava okupljanje. Moguće ga je usporediti s obiteljskim stolom jer sva je obitelj oko stola, nema manje vrijednih ili onih koji su odijeljeni, ili je netko prisutan za stolom ili nije, a na stolu je uvijek bogat objed, koji je omeđen ljubavlju okupljene obitelji. Oltar kao središte, okružen zajednicom i svećenikom predslaviteljem tvori istinsko očitovanje Kristove prisutnosti. U euharistiji i za oltarom, Krist je žrtva i svećenik, On je predslavitelj, a okupljena zajednica kao njegovo tijelo, također u zajedništvu s njim slavi. U slavlju, zajednica okupljena oko oltara s predslaviteljem Kristom, obnavlja pobjednu žrtvu.

Sagledajući ranije navedeni obrednik o posveti oltara, biskup kod posvete oltar maže svetim uljem krizme, što upućuje da je Krist – pomazanik Božji. Oltar je središte prema kojem vjernici čine duboki naklon pa čak i kad na njemu nema Presvetog sakramenta. Krista, kao oltar, možemo zamisliti kada mislimo na njegovu žrtvenu ljubav, najljepši simbol je njegovo presveto Srce iz kojega je potekla spasonosna krv i voda: „I vrabac sebi log nalazi i lastavica gnjezdašće, gdje će položiti mlade svoje: a ja žrtvenike tvoje, Jahve nad Vojskama, Kralju moj i Bože moj“ (*Ps* 84, 4). U predslavlju posvete biskup čita tekst: „On (Krist) postade pravi svećenik i pravi žrtveni prinos, te nama naredi da trajno slavimo spomen ove žrtve koju ti on prinese na oltaru križa. Ovo je pravo, uzvišeno mjesto na kojem se Kristova žrtva u otajstvu neprestano prinosi, tebi se iskazuje najviša hvala i uzvisuje djelo našega spasenja“⁶⁰.

⁵⁸ Usp. *Isto*, 256-257.

⁵⁹ Usp. *Isto*, 257.

⁶⁰ Martin KIRIGIN, Krist – svećenik, žrtva i oltar, u: *Služba Božja*, 34 (1994) 1, 75-81.

Važno je naglasiti da sama cirkularnost, kao izričaj cjelovitosti, nije posljednja riječ liturgije i vjere. Bog nadilazi i tu cjelovitost i lomi je prema beskonačnosti, a to je u arhitekturi označno longitudinalnim pravcem koji veže ulaz i apsidalni (stvarni ili zamišljeni) prostor.⁶¹ Ta longitudinalnost poziva zajednicu da izađe iz zatvorenosti kružnoga, a osim toga šalje zajednicu u svijet na kraju euharistije riječima: „Idite u miru.“, koje bi riječi izvorno bile: „*Ite, missio est*“, tj. zajednica prima poslanje i šalje se u misiju.

⁶¹ Usp. Ivan ŠAŠKO, *Per signa sensibilia. Liturgijski simbolički govor*, 257.

ZAKLJUČAK

Kako je euharistija središte svih sakramenata, tako je i oltar središte i temelj svih liturgijskih prostora. Veličina prostora, stupovlje, igra svjetla, građevinskih elemenata i dijelova govori o težini usredištenja na slavljeno vazmeno otajstvo. Crkva se gradi oko oltara, a istovremeno oko oltara se okuplja Božji narod.⁶²

Oltar je i mistagoško središte cijele euharistije. On je istovremeno žrtvenik, stol Gospodnji i središte zahvaljivanja u Euharistiji. Oltar se posvećuje samo Bogu jer se euharistijska žrtva prikazuje samo Bogu. Slaveći, zajednica se sastaje oko stola obnavljajući pobjednu žrtvu koju predslavi sam Krist. Oltar postaje mjesto spomena Kristove žrtve.

Sva simbolika oltara, u slavlju i van njega, prvenstveno doziva u pamet vjerniku kako sav svoj život treba usmjeravati prema Kristu. I kad nema slavlja oltar uvijek stoji pred očima vjernika. Stoji kao šutljiv i rječit svjedok vazmenog otajstva koje izgrađuje Crkvu i jedan narod oko jednog Pastira.

⁶² Usp. *Isto*, 263.

BIBLIOGRAFIJA

1. ADAM Adolf, *Uvod u katoličku liturgiju*, Zadar, 1993.
2. BEDOUELLE Guy, *Ilustrirana povijest crkve*, Zagreb, 2004.
3. BRKAN Jure, Župa kroz povijest i danas, u: *Bogoslovska smotra*, 72 (2002.) 1, 85-162.
4. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Biskupski ceremonijal*, Zagreb, 1987.
5. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 2016.
6. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Rimski misal. Opća uredba iz trećeg tipskog izdanja*, Zagreb, 2004.
7. KARAČ Zlatko, Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historicizma, u: Vladimir Maleković (ur.), *Historicizam u Hrvatskoj*, Zagreb, 2000.
8. KIRIGIN, Martin, Krist – svećenik, žrtva i oltar, u: *Služba Božja*, 34 (1994) 1, 75-81.
9. KOPJAR Mario, Oltar – stol vazmene žrtve i gozbe, u: *Živo vrelo*, 40 (2023.) 8, 2-7.
10. KUNZLER Michael, *Liturgija crkve*, Zagreb, 2020.
11. NIMAC Stipe, Nastanak i razvoj prvih kršćanskih zajednica, u: *Crkva u svijetu*, 47 (2012.) 2, 163-184.
12. NOVOKMET Branimir, Oltar (13. X. 2008.), u: <https://www.fra3.net/teologija-i-duhovnost/oltar-198> (8. IX. 2024.).
13. PAŽIN Zvonko, Oltar – stol Gospodnji i žrtvenik (13. VII. 2015.), u: <https://www.vjeraidjela.com/oltar-stol-gospodnji-i-zrtvenik/> (8. IX. 2024.).
14. PEZER Danimir, *Obred posvete oltara s opisom detalja u vršenju obreda prema Rimskom pontifikalu*, u: *Živo vrelo*, 40 (2023.) 8, 8-13.
15. RATZINGER Joseph, *Duh liturgije*, Split, 2015.

16. SOKOL GOJNIK Zorana – CRNČEVIĆ Ante – OBAD-ŠĆITAROCI Mladen, Utjecaji na preobrazbe kršćanske liturgijske arhitekture do 20. stoljeća, u: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 19 (2011.) 2(42), 284-295.
17. ŠAGI-BUNIĆ Tomislav Janko, *Euharistija u životu Crkve kroz povijest*, Zagreb, 1984.
18. ŠAŠKO Ivan, *Per signa sensibilia. Liturgijski simbolički govor*, Zagreb, 2004.